

Een uitgave van het
Cultuurhistorisch Centrum Oldambt

MACHT EN GEZAG

- Het Oldambtster Landrecht | Jan van den Broek
- Verbanning van Sebo Huninga | Jan van den Broek
- Baas in eigen buurt | Marianne Kruijswijk
- Van vlek naar centrumgemeente | Bert Smit
- Rekwest aan de koning | Leon Boer
- Monsterproces tegen twintig landarbeiders | Cees Stolk
- Oldambt in het Oldambt | Marianne Kruijswijk

Het Oldambtster Landrecht

Op woensdag 2 januari 1471 werd in de grote kerk van Midwolda, een kleine twee kilometer ten noorden van het huidige dorp, een bijzondere vergadering gehouden. Deelnemers waren geestelijken, eigenerfden en volmachten uit het Klei-Oldambt in het noorden en het Wold-Oldambt in het zuiden. Ook aanwezig waren vertegenwoordigers van het westelijke deel van Reiderland, dat zich bij het Oldambt had aangesloten. Door het opdringen van de Dollard waren dorpen als Beerta, Winschoten en Blijham losgeraakt van de rest van Reiderland, dat op zijn beurt aansluiting had gevonden bij Oost-Friesland. De afgevaardigden waren bij elkaar gekomen om hun goedkeuring te hechten aan een nieuwe versie van het Oldambtster Landrecht.

Zoals andere gebieden beschikte het Oldambt natuurlijk allang over eigen rechtsregels, het Landrecht. Eerst werden die regels van generatie op generatie mondeling doorgegeven, vanaf de 13^e eeuw werden ze op schrift gesteld. Tot omstreeks het jaar 1400 was in Groningerland, dus ook in het Oldambt, Fries de volkstaal geweest. De oudste versie van het Oldambtster Landrecht was daarom in het Oud-Fries gesteld. Doordat die taal geleidelijk verdrongen werd door een taal die we het best Nederduits kunnen noemen, kregen de Oldambtster

rechters steeds meer moeite om de regels te begrijpen die ze moesten toepassen. Daarom zijn in het begin van de 15^e eeuw de rechtsbepalingen die in het Oldambt en Reiderland van kracht waren in

▲ *Het Oldambtster Landrecht*

het Nederduits vertaald. De vertaler schreef in een woord vooraf dat hij deze tekst van woord tot woord had vertaald ter ere van God en om goedwillende mensen te helpen en de bozen te dwarsbomen. Zijn vertaling moest ertoe bijdragen dat heimelijke euvels aan het licht zouden komen en dat de rechters die uit naam van God recht moesten doen aan klagers en beklagden, hun taak zouden kunnen uitoefenen met de nodige kennis van zaken. De uit het Oud-Fries vertaalde tekst is overigens slechts het tweede van de drie delen die samen het oude Oldambtster Landrecht vormen dat we nu onder die naam kennen. Hoe die delen zich tot elkaar verhouden en hoe we ze precies moeten dateren, is niet duidelijk. We weten alleen dat het eerste en tweede deel op de genoemde vergadering van 1471 in Midwolda zijn vastgesteld en dat het tweede deel uit 1327 dateert.

Eerder in de 15^e eeuw, toen de stad Groningen verbonden sloot met verschillende Ommelander landschappen, had ze steeds beloofd dat ze de plaatselijke wetten en gewoonten zou respecteren. Dat deed ze ook ten aanzien van de Oldambtster kerspelen, waarmee ze in 1435 overeenkomsten sloot. Dat neemt niet weg dat het Groninger stadsbestuur in de loop van de tijd de touwtjes in handen

▲ Cel in de toren van Zuidbroek

nam. Toen de Oldambtsters in 1584 hun landrecht op enkele punten wilden veranderen, konden ze dat niet zelf doen, maar moesten op het Groninger raadhuis daarom komen vragen. Tot een algehele

In het Oldambt waren vijf rechtstoelen.

Daarvan was er één in Termunten. Hier werd recht gesproken voor het Klei-Oldambt, waartoe ook Wagenborgen en Woldendorp behoorden. Het Wold-Oldambt telde vier rechtstoelen: Midwolda (met Eexta, Scheemda en Oostwold), Zuidbroek (met Noordbroek en Meeden), Winschoten (met Beerta en Westerlee) en Finsterwolde. Net zoals in de Ommelanden

het geval was, is de rechtspraak ook in het Oldambt oorspronkelijk in handen geweest van hoofdelingen die bij toerbeurt als rechter optraden. Vanaf 1536 werd recht gesproken door ambtenaren die door het stadsbestuur van Groningen werden aangesteld. De rechter in het Klei-Oldambt werd meestal *ambtman* genoemd, die in het Wold-Oldambt *drost*.

vernieuwing van het Oldambtster Landrecht kwam het pas later. In 1617 stelden de Oldambtsters en het Groninger stadsbestuur een gezamenlijke commissie in om het ontwerp voor een nieuw landrecht te bespreken. Een jaar later, op 7 februari 1618, werd het officieel vastgesteld door Burgemeesters en Raad. Pas in de Franse tijd kwam in Nederland een nationale wetgeving tot stand. Het *Wetboek Napoleon*, ingerigt voor het Koninkrijk Holland werd op 1 mei 1809 van kracht en verving de verschillende landrechten die eeuwenlang de samenleving hadden geregeld.

► Het Oldambtster zegel

Verbanning van Sebo Huninga

De verhouding tussen het Oldambt en zijn overheid, de stad Groningen, was verre van gemakkelijk. Het absolute dieptepunt was het jaar 1648, toen het tussen beide partijen zelfs tot een gewapend conflict kwam. In het jaar waarin door de Westfaalse vrede een einde kwam aan onze Tachtigjarige Oorlog, was Zuidbroek het toneel van een lokaal oorlogje tussen de stad Groningen en haar Oldambtster onderdanen, die zich onderdrukt voelden door de stadjes. Het verzet van de Oldambtsters is verbonden met de naam van Sebo Huninga, die ten tijde van het treffen overigens al geruime tijd was uitgeschakeld.

▲ Pamflettenstrijd tussen Stad en Oldambt

Het stadsbestuur had hem in 1639 wegens *majesteitschennis* wel ter dood willen veroordelen, maar had *genade voor recht* laten gelden en hem voor de rest van zijn leven uit Stad en Lande verbannen.

Het conflict was ontstaan naar aanleiding van de kanaalplannen die op het Groninger raadhuis waren bedacht. In 1628 werd daar gesproken over het doortrekken van het zogenaamde *Herendiep*, dat na 1840 Winschoterdiep werd genoemd. De kanaalgravers hadden Zuidbroek bereikt en de vraag was nu hoe het verder moest. Stadsbouwmeester Garwer Peters had voorgesteld om twee takken te laten graven: een naar Winschoten en een naar Finsterwolderzijl. Tegen een kanaal naar Winschoten had niemand bezwaar, maar de aanleg van de tweede tak, het Koediep, stuitte op protesten. De landeigenaren waren er verbolgen over dat het stadsbestuur het kanaal dwars door hun beste grond wilde laten graven. Volgens hen kon het veel beter door het veen tussen Winschoten en Midwolda worden gelegd. De Raad besloot de zaak niet op de spits te drijven en zette het plan voorlopig in de ijskast.

Maar een paar jaar later, in 1635, kwam het weer voor de dag. Deze keer zette het stadsbestuur zijn zin door, ondanks het felle verzet van de

▲ De loop van het Koediep

landeigenaren, van wie Sebo Huninga van Oostwolda de belangrijkste woordvoerder was. Zo begon een scherp en langdurig conflict tussen het stadsbestuur van Groningen en zijn Oldambtster onderdanen, waarin de partijen elkaar met pamfletten bestookten. Groningen beschuldigde de Oldambtsters van ongehoorzaamheid en *majesteitsschennis*. Een arrestatieteam probeerde Huninga in Oostwolda te pakken te krijgen, maar de vogel bleek gevlogen. Er volgde een verstekproces, waarin de Groninger stadsadvocaat tegen Sebo Huninga de doodstraf eiste. Zover kwam het niet, maar het stadsbestuur

veroordeelde de beklaagde in 1639 wel tot verbanning uit Stad en Ommelanden.

De ruzie tussen Stad en Oldambt ging vooral over de vraag of Groningen wel het recht had om de Oldambtsters zijn wil op te leggen. Sebo Huninga en de zijnen gaven toe dat Groningen mocht zorgen voor de justitie in het Oldambt en dus rechters mocht aanstellen, maar dit betekende volgens hen niet dat de stad de *soevereiniteit* over het gebied bezat. Huninga huldigde het voor die tijd moderne standpunt dat bestuurders niet tegelijk rechters mochten zijn.

De Oldambtsters verklaarden dat ze *Vrije Friezen* waren, net zoals de Ommelanders, en eisten onafhankelijkheid. De Oldambtster protesten haalden uiteindelijk niets uit. De Staten-Generaal vonden het trotse Groningen belangrijker dan de geknechte plattelanders en kozen partij voor de stad. In hun uitspraak van 1649 verklaarden ze de zaak voor gesloten en bepaalden dat niemand in verband hiermee nog mocht worden lastig gevallen. Groningen werd wel verplicht om schadevergoeding te betalen voor de grond die onteigend was voor het graven van het Koediep.

▼ De grafzerk van Huninga

Terug in 't Oldambt. Sebo Eppens Huninga van Oostwold (1605-1661) was de jongste van de zeven kinderen van Eppo Huninga van Oostwold en Etta Engelkens. Sebo's oudste broer was Johan Huninga, die hoogleraar was aan de Groninger Academie en ook hoge bestuursfuncties vervulde in stad en provincie. Sebo Huninga stierf in 1661 en werd begraven in de kerk te Beerta. Op zijn grafsteen staat de volgende tekst:

Anno 1661, den 15 april, is de weledigeboren en gestreng joncker Sebo Huninga van Oostwolt, out 56 jaeren, in den Heeren christelyck ontslaepen.

Baas in eigen buurt

Op 23 februari 1795 stelt Eisso Post voor het nieuw opgerichte Comité Revolutionair van Winschoten een verklaring op. Twee leden, A.W. Hoeth en T.T. Schelts, zijn tot afgevaardigden van het comité benoemd om in Groningen de *onvervreembare regten van vrijheid en gelijkheid* te claimen. Jarenlang is het Oldambt, met Hoogezand, Sappemeer en het Gorecht, één van de stadsjurisdicties geweest. Kort gezegd zijn dat de gebieden waar de stad Groningen het voor het zeggen heeft. Nog voordat de Franse legers in Groningen zijn aangekomen om de revolutie te brengen, zijn er al revolutionaire comités opgericht. De onvrede over het bestuur bestaat al veel langer in het Oldambt. De tweede helft van de 18e eeuw is een onrustige periode van rellen en opstanden, waarbij die onvrede altijd aanwezig is. De leus *vrijheid, gelijkheid en broederschap* vindt snel volgelingen. Tegen deze achtergrond krijgen Hoeth en Schelts de opdracht om overal waar het maar nodig is hun rechten op te eisen. Kort na de Winschoter verklaring komt er één uit Scheemda namens de comités uit het Wold Oldambt. In alle kerspels in het Oldambt zijn revolutionaire besturen gekozen. Alleen in Midwolda is het nog niet zo ver. Ook zij vragen hun onvervreemdbare rechten op. De verklaringen komen na enige tijd op de agenda van het revolutionaire stadsbestuur. De revolutionairen

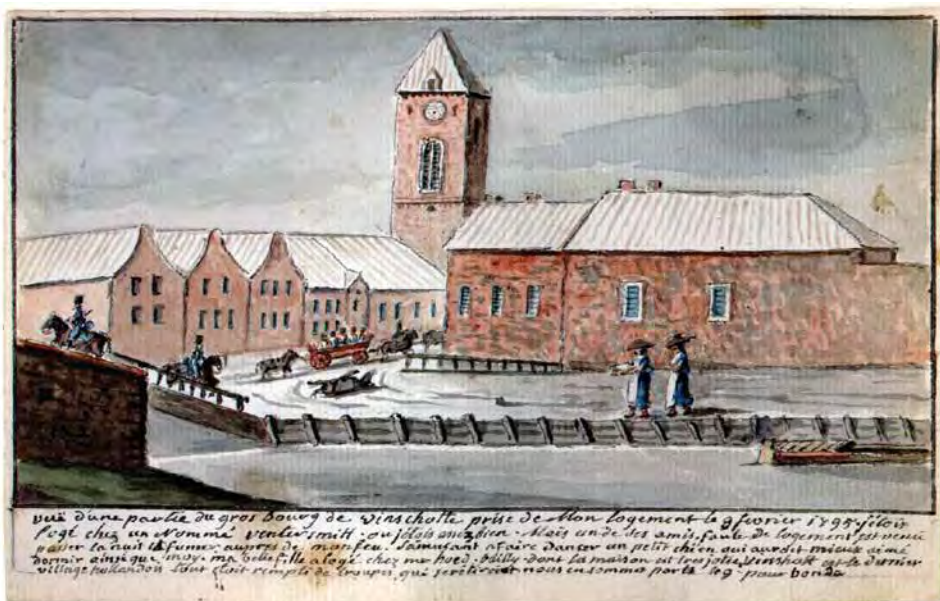
van de Ommelanden steunen de schrijvers van de verklaring hierin. Alle stadsjurisdicties zouden vrij moeten zijn van de stedelijke overheersing. Er moet zo snel mogelijk een commissie komen die een nieuw provinciaal bestuur ontwerpt. Daar moeten ook de stadsjurisdicties in vertegenwoordigd zijn. Zo eenvoudig gaat dat niet. Het revolutionaire stadsbestuur van Groningen laat weten dat hij zichzelf niet belangrijk genoeg vindt om over zo'n kwestie te beslissen. De brieven worden doorverwezen naar een commissie, die stelt dat er een volksraadpleging moet komen. Dat kost allemaal tijd: de beproefde methode van het uitstel.

Op 19 november 1795 stemmen de inwoners van de stad. Het resultaat is dat de stadsjurisdicties kunnen meeregeren. Het Oldambt, Hoogezand, Sappemeer en het Gorecht treden toe tot de Commissie tot eenheid van de provincie. De stad, de Ommelanden en het Oldambt sturen ieder zes afgevaardigden. De andere twee, het Gorecht en Hoogezand-Sappemeer, hebben allebei twee vertegenwoordigers. Zolang de commissie vergadert, moet *inmiddels de presentelyk plaats hebbende Regerings-order in volle kracht verblyven*. Dat betekent dat de stad het voor het zeggen houdt totdat het nieuwe ontwerp klaar is. Vanaf dat moment gaat de discussie verder: maand

▲ Publicatie van het Comité Centraal des Wold-Oldambts met viertorenkerk als beeldmerk

▼ Winschoten in 1795

na maand, brief na brief, vergadering na vergadering. Een groot struikelblok is het onderwerp van de representatie van het volk. Na veel strubbelingen tijdens de voorbereidingen ligt er op 11 augustus 1797 hiervoor een voorstel. De commissie keurt het goed, maar de stad wil het niet in behandeling nemen. De commissie heeft zich beperkt tot de representatie en dat was niet de afspraak. De onderhandelingen lopen vast. De onenigheid wordt in de krant uitgevochten, zoals dat eerder in pamfletten

is gedaan. Tot alle discussies worden gesmoord in de staatsgreep van 22 januari 1798, waarna het land strak geregeerd wordt vanuit Den Haag. De jonge republiek gaat een roerige tijd met veel bestuurswisselingen tegemoet. Na jarenlange onrust in het bestuur brengt het Koninkrijk der Nederlanden nieuwe stabiliteit. De bestuurlijke vrijheid waarvan de Oldambtster revolutionairen dromen, komt er voorlopig nog niet. Hoe dan ook... de regering van de stad is voorbij.

Wie zijn de eerste vertegenwoordigers van

het Oldambt? Zes mannen zitten namens het Oldambt in de Commissie tot eenheid van de provincie: twee dominees, drie fabrikanten en een advocaat. Eisso Post bezit een houtzaagmolen in Winschoten. Zijn deelname aan het provinciaal bestuur is het begin van een lange politieke carrière. Schelts, die een afgevaardigde was in 1795, is steenfabrikant op de Hoogklei bij Winschoten. Sebo Hindriks van Houten is eigenaar van de houtzaagmolen in 't Waar. Johannes Mensinga is dominee in Meeden en Jan Albert Smith staat op de kansel in Termunten. H.A.J. Kappenberg, advocaat in Wildervank, maakt de groep compleet.

Oldambten
J. Mensinga
J. A. Smith
T. Schelts
E. Post
Sebo Hindriks
H. A. J. Kappenberg

▲ Vertegenwoordigers van het Oldambt

Van vlek naar centrumgemeente

Tot 1800 stelt het *vlek Winschoten* bestuurlijk en economisch weinig voor. In 1796 telt Winschoten slechts 1.952 inwoners, maar rond 1830 is het aantal bijna verdubbeld en omstreeks 1900 kent men al ruim 10.000 ingezetenen.

De veranderingen beginnen in de Napoleontische tijd. Tijdens het Eerste Franse Keizerrijk maakt Winschoten vanaf 1811 deel uit van het Departement Westereems en is hoofdplaats van het arrondissement Winschoten. Dit arrondissement bestaat uit de kantons Jemmingen (Jemgum), Wedde, Weener en Winschoten. Deze nieuw verworven centrumfunctie vertaalt zich in de oprichting van een rechtbank ten behoeve van de rechtspraak in het arrondissement en in de instelling van een kantongerecht. Verder komen er een hypotheekkantoor en een registratiekantoor. Gebruikers en medewerkers van deze publieke instellingen vestigen zich als nieuwe bewoners in Winschoten en brengen hun eigen eisen en wensen voor hun woonomgeving mee.

In de tijd van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden wordt Winschoten in 1816 verheven tot *stad van de zesde rang* en in 1825 verleent Koning Willem I aan de plaats *stedelijke rechten*, in de volksmond de stadsrechten van Winschoten genoemd. Deze

▲ *Het vlek Winschoten in 1823*

rechten moeten niet worden verward met stadsrechten die in het middeleeuwse Europa aan steden zijn verleend. Die gaven steden het recht tot het hebben van een stadsmuur, een eigen rechtspraak en het heffen van belastingen. De *stadsrechten* voor Winschoten bestaan hieruit dat de gemeenteraad gekozen wordt door de stemgerechtigde inwoners.

De negen raadsleden worden voor de eerste keer benoemd door Gedeputeerde Staten en bij de volgende periodieke aftredingen zijn er verkiezingen. Iedere meerderjarige, mannelijke ingezetene die minstens f 8,- rijksbelasting betaalt, kan deelnemen. Naast Winschoten gelden dergelijke rechten in die tijd, behalve voor de stad Groningen,

▲ De overheidsgebouwen

in de provincie nog voor Appingedam en Delfzijl. In andere gemeenten in Groningen wordt de raad benoemd door Gedeputeerde Staten.

Het Koninklijk Besluit uit 1825 stimuleert in sterke mate de ontwikkeling van Winschoten tot een bestuurlijk centrum voor stad en regio. Tal van overheidsdiensten en organisaties belast met publieke taken vestigen zich in de loop der jaren in Winschoten. Het belastingkantoor, de brandweer, het hoofdpостkantoor, Raad van Arbeid, Gewestelijk Arbeidsbureau, Gemeenschappelijk Administratiekantoor (GAK) en de Centrale Archief Selectiedienst (CAS) strijken in Winschoten neer en brengen veel werkgelegenheid. Bovendien zorgt de gemeente voor de goede infrastructuur door de oprichting van gemeentelijke diensten, zoals

de reinigingsdienst (door de burgerij ook wel de Winschoter Odeurfabriek genoemd), de gasfabriek en de hoogdrukwaterleiding. Parallel aan deze ontwikkeling vinden de oprichting van een ziekenhuis, de uitbouw van de onderwijsvoorzieningen en de opkomst van de culturele instellingen plaats. Economisch gezien gaat het Winschoten ook voor de wind. Handel en nijverheid bloeien.

De positie van regionaal bestuurscentrum brokkelt in de tweede helft van de 20^e eeuw af. Efficiencyeisen en bezuinigingen dwingen publieke organisaties tot heroriëntatie, hetgeen veelal inkrimping of sluiting betekent van de Winschoter vestiging. Op eigen

kracht gaat de stad voort in de wetenschap dat de in 1825 verworven stedelijke rechten nog steeds een solide basis vormen voor een welvarende toekomst.

Harbert Ido Schönfeld (1861-1937) is

zonder meer de bekendste en langstzittende burgemeester geweest. In 1890 in de Raad gekozen en in 1891 opvolger van mr. A.J. de Sitter als wethouder. Schönfeld had grote belangstelling voor mensen. Hij trachtte hen te leren kennen, hij wist ze te leiden en gaf steun en raad waar dat

nodig was. Als burgemeester zette hij zich vanaf 1906 in voor de vestiging van onderwijsinstellingen, een ziekenhuis en woning- en verkeersverbeteringen. Hij diende 45 jaren de gemeente Winschoten (1890-1936). Zijn naam leeft voort in *Burg. Schönfeldsingel* en *Burg. Schönfeldplein*. Op dat plein staat een fraai monument met fontein, waarop een gedenkplaat herinnert aan deze zeer aimabele bestuurder.

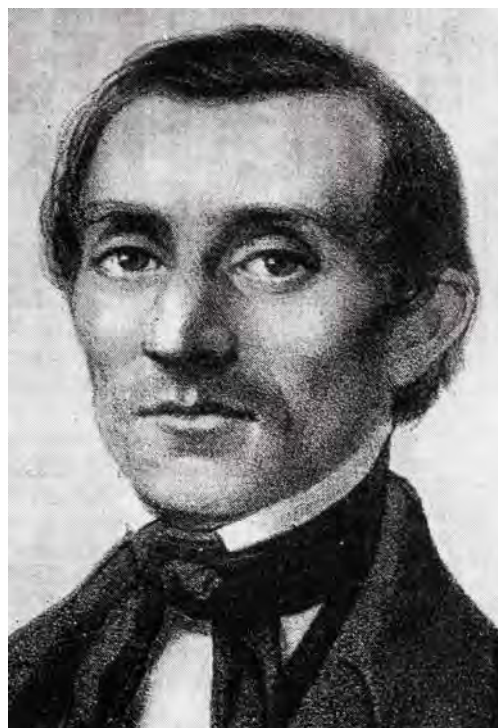
► H.I. Schönfeld

Rekwest aan de koning

Beerta in de nacht van 7 op 8 januari 1834. Het ongeveer 3.000 inwoners tellende dorp werd opgeschrikt door een legerinvasie van 450 militairen. Er werd koers gezet richting de boerderij van Aeito Aeilkes Hovinga aan de Beertsterhoogen. Daar werd Hovinga met zes arbeiders opgepakt en in Winschoten gevangen gezet. In de dagen daarna deden enkele Oldambtsters een verwoede poging om Hovinga te bevrijden. Dit was tevergeefs. Er viel zelfs een dode bij te betreuren. Pas in februari keerde de rust geleidelijk terug in het dorp. Acht maanden later werd Hovinga vrijgelaten. Hij overleed uiteindelijk aan de gevolgen van zijn gevangenschap. Een dergelijk machtsvertoon van de overheid was ongekend en heeft diepe sporen in het Oldambt nagelaten.

Wat was de achtergrond van dit keiharde overheids-optreden? Dit had te maken met de invoering van de grondbelasting in 1833/1834. De overheid was van plan een nieuw stelsel van grondbelasting in te voeren. Dit ging gepaard met een verhoging van de lasten en dat stak de Oldambtsters. De landbouw vonden ze al te zwaar belast. Temeer omdat er geen invloed tegenover stond. *Een edelman geldt als vijfhonderd boeren!*, aldus de verontwaardigde Nieuw-Beertster Jan Freerks Zijlker. Een aantal Beertsters weigerde de grondbelasting te betalen.

Uiteindelijk werd beslag gelegd op goederen van de hardnekkigste weigeraars. Verkoop van hun goederen werd echter door een volksoploop onmogelijk gemaakt. De overheid greep naar een laatste redmiddel: inzet van het leger.

▲ Jan Freerks Zijlker

Deze gebeurtenissen hadden een groot effect in het Oldambt. Het vormde voor Jan Freerks Zijlker de aanleiding om *nieuwe denkbeelden te omarmen*. Dit *nieuwe denkbeeld* was het liberalisme. En wel een *boerenliberalisme* van de *productieve deugd*. De producent (vooral de landbouwer) was hierin het fundament. Het verzette zich tegen *nietsnutterij*; onverschillig of dit nu adellijke renteniers of bedeeden betrof. Vandaar ook bemoeienissen om landarbeiders van een eigen woning en een lap grond te voorzien.

*“Een edelman geldt als
vijfhonderd boeren!”*

Men ging zich ook hechter organiseren. Daartoe kwamen aan de Grote Markt in Groningen enkele gelijkgezinde grote Oldambtster boeren bijeen. Naast Jan Freerks Zijlker, Cornelis Jans Onnes en Geert Busscher-Muller uit Nieuw-Beerta waren dit Jan Galtjes Geertsema uit Midwolda, Jan Jurriens Nap uit de Oostwolderpolder, Wubbo Cornelius Waalkens uit Nieuwolda, Menso Luitjens Boum en zijn oom Aijolt Menses Tonkes, beiden uit Meeden. Tonkes was de drijvende en ervaren kracht; hij had al in 1816 de acties tegen de Stadse overheersing

▲ De Tolk der Vrijheid

geleid. In deze groep werden radicale kranten uitgewisseld. Er werd kortstondig zelfs een eigen krant uitgegeven: *De Tolk der Vrijheid*. De Oldambtsters onderhielden contacten met geestverwanten binnen en buiten de provinciegrenzen. In 1840 werd een rekwist aan koning Willem I gestuurd. Hierin werd gepleit voor rechtstreekse verkiezingen. Boer of edelman zou geen verschil meer mogen maken.

Van de liberale omwenteling van 1848 (Thorbecke) profiteerden ook de Oldambtster liberalen. Hun emancipatie werd daarmee een stap verder gezet. Zo maakte Jan Freerks Zijlker, onwennig en

schuchter, zijn entree in de Tweede Kamer. Hij viel er zeker op. *Zijlker is een lange, gebruinde, door zijn sterk dialect onverstanebare landman*, aldus stenograaf Ising. Zijlker stelde zich gauw onder de hoede van de liberale voorman Thorbecke. In 1851 bracht Thorbecke, die toen minister van Binnenlandse Zaken en voorzitter van de ministerraad was, een bezoek aan Zijlker. En anders dan 17 jaar daarvoor trof Thorbecke in Beerta geen sfeer van afkeer en verbittering aan, maar ging de vlag uit!

Een andere politicus van betekenis

was **Boelo Tijdens**. In 1891 betrad hij als opvolger van de zoon van Zijlker de Tweede Kamer. Hij heeft zich jarenlang actief ingezet voor de ontwikkeling van het Oldambt. In 1883 werd door zijn toedoen in Winschoten de eerste Coöperatieve Oldambtster Zuivel Melk Inrichting, de OZMI, opgericht. Dit was de eerste zuivelfabriek in de provincie Groningen, die tot 1999 in bedrijf bleef. In 1888 was Boelo Tijdens betrokken bij de oprichting van strokartonfabriek de Dollard in Nieuweschems. Ook Westerwolde kon meegenieten van het werk van Tijdens. Hij zorgde voor de aanleg van kanalen in het gebied. Een kanaal kreeg zijn naam: het B.L. Tijdenskanaal.

▲ De OZMI in 1911

Monsterproces tegen twintig landarbeiders

Fier en strijdbaar poseren zij voor de foto op het toneel van hotel Gemeentehuis in Beerta onder een vooroorlogse schemerlamp, zestien mannen en twee vrouwen. De foto hangt, ingelijst, prominent aan de muur van huize Hans Heres, jaren fractieleider van de NCPN (Nieuwe Communistische Partij Nederland). Twee mannen, legt Heres uit, ontbreken op de foto. Zo niet zijn vader Geert. Hij is één van de twintig *martelaren* die het dorp op vrijdag 19 maart 1953 als vorsten onthaalt. Voor Hans is zijn vader een held die een plaats in de geschiedenis verdient. Hij en de anderen hebben het gedurfd om het gezag te trotseren en in het geweer te komen tegen de lage WW-uitkering. Hun protest leidt zelfs tot een onvoorwaardelijke celstraf van zes weken. *Onmenselijk*, vindt Heres en hij beijvert zich ervoor dat de herinnering aan die twintig landarbeiders niet uitdooft. Bijna een halve eeuw later, in 2010, krijgt hij het voor elkaar dat dit vergeten protest onder het stof vandaan komt. Bij verzorgingstehuis De Tjamme, de plek waar destijds het gemeentehuis stond, komt een plaquette voor de *oproerkrakers*. Gerechtigheid, noemt Heres dit monumentje. *Rehabilitatie is het. Die mensen begingen geen misdaad.*

▲ Groepsportret van de gevangenen een paar dagen na hun vrijlating (2 personen ontbreken op de foto).
 Voor v.l.n.r. Willem Nap, Klaas Salier, Menzo Bruins, Martje Mulder-Nap, Hendrik Schwertmann, Aaltje Nap-Kuiper, Berend Luppens. Boven v.l.n.r. Geert Kolkman, Gradus Luppens, Hendrik Ottinga, Geert Oudekerk, Jacob Veld, Roelf Bolland, Harm Modderman, Tjakko Nap, Jan Siemons, Geert Heres, Kris Berends.

▲ Gemeentehuis Beerta

Maar toen, in de roerige jaren vijftig, is verzet tegen de overheid een zonde die zwaar bestraft wordt, zoals de twintig merken. Op 21 januari 1953 vindt voor de rechtbank in Groningen hun *monsterproces* plaats. Een maand eerder, op 17 december 1952, hebben zij geweigerd het gemeentehuis van Beerta te verlaten en houden zij de publieke tribune bezet. Zij eisen een hogere WW-uitkering. Zij willen burgemeester C.P. van Essen duidelijk maken dat de werklozen niet van een uitkering van 27,60 gulden per week kunnen rondkomen, dat er een toeslag moet komen op hun WW. Maar de burgemeester wil niet onderhandelen met, wat de Winschoter Courant noemt, *relschoppers*. De burgemeester roept de hulp van de politie in, die het gemeentehuis schoonveegt en twintig mannen en vrouwen arresteert. De politierechter in Groningen toont op de zitting op 21 januari 1953 geen enkel begrip voor de eis van

de werkloze Beertsters. Tot twee keer toe hebben de arbeiders een bevel van de burgemeester in de wind geslagen en dat kan niet door de beugel, zo oordeelt hij. Hij acht de twintig verdachten, vijftien uit Beerta, één uit Ekamp, één uit Nieuw Beerta, één uit Finsterwolderhamrik en twee uit Finsterwolde schuldig aan wetsovertreding. De politierechter veroordeelt hen, overeenkomstig de eis, tot zes weken onvoorwaardelijke celstraf. In hoger beroep hoeven zij *maar* acht dagen te brommen. Zij worden op verschillende plaatsen vastgezet; de één belandt in Winschoten, de ander helemaal in Leeuwarden.

“Het waren keurige, nette mensen die ik verdedigde”

De advocaat van de relschoppers destijds, mr. L. Mok, zei er veertig jaar na dato in 1993 in de Winschoter Courant het volgende over: *Het waren keurige, nette mensen die ik verdedigde. Arme drommels, in wezen gezagsgetrouw en beslist geen revolutionairen. Ik denk dat de Koude Oorlog hen toen parten heeft gespeeld.*

Little Moscow. In de jaren vijftig van de vorige eeuw woedt de Koude Oorlog in alle hevigheid. Hard tegen hard gaat het er ook aan toe in het rode bolwerk, Beerta en Finsterwolde. Socialisten en communisten staan als kemphanen tegenover elkaar. De communisten winnen veelal de strijd; zij zijn in de meerderheid. Finsterwolde haalt zelfs de wereldpers. Time Magazine kopt boven een artikel *Little Moscow* en memoreert fijntjes dat Finsterwolde *would welcome the red troops with open arms*. Nederlandse journalisten hijsen zich in kogelvrije vesten als zij de dorpen bezoeken. De NRC gaat op zoek naar *het ijzeren gordijn* maar constateert spijtig: *We hebben geen draperie-in-staal ontdekt*. De onrust in Finsterwolde brengt Den Haag ertoe om in de jaren vijftig een regerings-commissaris te sturen die de rust moet herstellen. De communisten houden nog lang een meerderheid. In 1982 treedt in Beerta een communistische burgemeester aan: Hanneke Jagersma. Ze is de eerste en tot nu enige communistische burgemeester in Nederland.

Oldambt in het Oldambt

In 2008 wordt de naam van de nieuw te vormen gemeente bekend gemaakt. De bevolking van de gemeenten Reiderland, Scheemda en Winschoten heeft mogen kiezen uit drie namen: Reiderland, Winschoten en Oldambt. Al lang van tevoren gonst het dat het wel *Oldambt* zal worden. Dat is immers de vlag die het best de lading dekt. De bijna Keltisch klinkende naam *Old Winrei*, die Jan Mulder voorstelt als hij de naam onthult, kan het niet meer veranderen. Op 1 januari 2010 is de gemeente Oldambt een feit.

▲ Gemeentehuis Nieuwolda

▲ Gemeentehuis Termunten in Woldendorp

Twintig jaar eerder, in 1990, is er een grote herindeling geweest. Beerta wordt dan één gemeente met Finsterwolde en Nieuweschans: gemeente Reiderland. De nieuwe gemeente Scheemda is een samenvoeging van Midwolda, Nieuwolda en Scheemda. Winschoten doet niet mee aan de herindeling. Bellingwedde blijft ook zoals het is. Dat is in 1968 ontstaan uit een samenvoeging van Wedde en Bellingwolde.

▲ Gemeentehuis Bellingwolde

Het westelijke deel van het Oldambt wordt ook een gemeente. Oosterbroek, het voormalige Noordbroek en Zuidbroek, Meeden en Muntendam gaan samen verder als gemeente Oosterbroek. Een jaar later verandert het gemeentebestuur de naam in Menterwolde. Gemeente Termunten krijgt een plaats in gemeente Delfzijl. Daarmee is het de enige gemeente die een bestuurlijke band krijgt buiten het Oldambt. Hiermee komt een eind aan een bestuurlijke situatie die vanaf 1811, en in sommige gevallen vanaf 1808 of 1798, heeft bestaan.

Gemeentelijke herindelingen worden zelden met gejuich begroet. Groter is in dit geval blijkbaar niet altijd beter. Het bekende gemeentehuis verdwijnt en het nieuwe is vaak verder weg. De nieuwe gemeente weet vast minder van de plaatselijke situatie en dat kan niet goed komen. De klachten zijn bij iedere herindeling hetzelfde.

▲ Gemeentehuis Blijham

Wie bijvoorbeeld gehecht is aan Finsterwolde in 1989, is gehecht aan gemeente Reiderland in 2009. In de nieuwe gemeente Oldambt is een groot deel van het oude Oldambt samen gekomen. Dat is historisch gezien een mooie ontwikkeling en we hechten ons hopelijk vanzelf weer aan de nieuwe situatie.

Gemeente voor een paar jaar. Op 4 juli 1811 heeft H.L. Wichers, die dan prefect van Groningen is, zijn indeling van het departement Groningen klaar. Het worden volgens hem 53 gemeenten. De Haagse intendant doet een ander voorstel. Daardoor worden Finsterwolde, Meeden, Muntendam en Westerlee zelfstandige gemeenten. Deze dorpen liggen te ver van de hoofdplaats van de gemeente waar zij volgens Wichers bij horen. De afstand mag maximaal 2 kilometer zijn. Meeden, Muntendam en Finsterwolde blijven zelfstandig van de instelling op 21 oktober 1811 tot 1990. Westerlee kent een ander lot. De gemeente heeft financiële problemen en wordt na tien jaar al weer bij de gemeente Scheemda gevoegd.

▲ Gemeentehuis Finsterwolde